

Juoiggus uksan sámi njálmálaš girjjálašvuhtii – bálggis gillii, identitehtii ja iešárvui

VUOKKO HIRVONEN

Láidehus

Lohken dá gieskat Tribal College Journal váldodoaimmaheaddji Tina Deschenie essea, mii guorahalai su muittuid ja vásáhusaid girjjálašvuoda oahppamis ja oahpahas. Son muittašii mainna lágiin su áhčči lávii mitalit sidjiide mánáide mitalusaid Coyote birra dinegillii. Son oahpai ruovttu-birrasis njálmálaš, árbevirolaš, dineálbmoga mitalusaid ja lávlagiid, nuppe dáfus olles skuvlaáigge son ii beassan dáid gullat dahje oahppat, iige oahpahuvvon mihkkige sin čállon girjjálašvuoda birra. Girjjálaš mitalusat ledje amerihkálaš dahje eurohpalaš dovddus mánáid- ja nuoraidgirjjit, ja nu gohčoduvvon klassihkalaš girjjit, maid sii lohke skuvllas. Easka dalle, go son studerešgođii eamiálbmoga alit oahppoásahusas, de son beasai oahpásmuvvat eamiálbmogiid iežaset árbevirolaš mitalusaide ja girječálliid dujiide. (Deschenie 2007: 19.)

Sullasaš vásáhusat leat oahppásat maiddái sámiid gaskkas, ja maŋggat girječállit leat čállán mainna lágiin skuvla lea dahkan duššin dahje oaidne-meahttumin sámi njálmálaš árbevieru. Maiddái iežan duogáš sámi girjjálašvuodas lei oalle njárbat, go lohkahten sámegea 1980-logus universitehtas. Easka dalle oahpásmuvven sámi girjjálašvuhtii muhtun muddui, muhto váldoberoštupmi morráni dalle, go studerešgohten girjjálašvuoda sierra fágan ja mearridin čállit masterbarggu sámegeahtat girjjálašvuodas.

Válljejuvvojin sámi girjjálašvuoda stipendiáhttan jagi 1990 ja jagi maŋŋá lektora virgái sámiid iežaset alit oahppoásahussii Sámi allaskuvlii, ja lean beassan hukset fága álggu rájes. Maŋimus guoktelogi jagi go lean oahpahan sámi čállon ja njálmálaš girjjálašvuoda universitehtadásis, lean vásihan man dehálaš olbmo identitehta ja máilmmigova huksemis lea dovdat iežas

girjjálašvuođa ja kultuvrra ja oahppat daid birra. Girjjálašvuođa vehkiin lea vejolaš konstrueret odđa eamiálbmotidentitehta ja iešdovddu akademiijas.

Girjjálašvuođa dutkamis leat maŋjekolonialisttalaš teoriijat ožžon stuorra beroštumi maiddái eamiálbmotmáilmmis, dasgo dat suokkardit mainna lágiin koloniserejuvvon guovlluid girječállit cuvkejit iežaset teavsttain daid hierarkijaid, maid eurohpalaš jurddašeapmi ja válddigeavaheapmi dain riikkain lea dagahan. (gč. Ashcroft – Griffiths – Tiffin 1994 (1989)). Go dál suokkardan daid dieđuid, maid lean čohkken girjjálašvuođa oahpaheaddjin, de guorahalan sámi girjjálašvuođa oahpahusa dekoloniserenproseassan, mii lea veahkehan studeanttaid áddet buorebut iežaset duogáža, historijá ja kultuvrra, buoridit kolonialismma dagahan čiekŋalis kultuvrralaš háviid ja seammás nannet iešdovddu. Proseassa čilgemis geavahan veahkkin Lakota indiánaid dálkkodanrieggá, *Medicine Wheel*, ja dan bargoreaidduid nu mo Mi'kmaq indiánadutki Marie Battiste (2000) daid čilge. Rieggáin sáhttit kártet ja analyseret kolonialismma váikkuhusaid ja gávdnat odđa vugiid, maiguin lahkoni iežamet dárbbuin čuožžileaddji dutkangažaldagaide ja čoavdit daid min iežamet vuolggasajiin.

Battiste mielde dálkkodanrieggás leat njeallje uvssa: oarjeukša, davveukša, nuortaukša ja máttaukša. Oarjeuvssa rabadettiin mii njuiket čakčailbmái ja kártet kolonialismma maŋgalágan ámadajuid, geavadiid ja váikkuhusaid ja mo dat lea hálddašan olbmuid diliid. Davveukša lea dálvvi ruoktu, muhto dattege nieguid, doaivagiid ja diagnosa almmiguovlu. Davvi lea guovlu, gos kolonialismma diagnosa golgá, ja mainna beassat suokkardit kolonialismma dagahan váivviid, ja makkár váikkuhusat das leamašan olles servodahkii. Nuortaukša lea čuvgehusa, čuovgga ukša, dasgo dat lea giđa symbola. Dat hástala min gávdnat odđalágan čovdosiid ja ovdánahttit doaimmaid, mat dikšot, nanosmuhttet ja máhcahit kollektiivvalaš áddejumiid, mo ovddidit eamiálbmogiid oktasaš rahčamušaid. Nuortaukša buorida min kollektiivvalaš identitehta, servodagaid ja dan vuoiŋja mii guoddá min. (Battiste 2000: xxii–xxx.)

Máttaukša, čállá Battiste, lea geasi ukša, mii rahpá geainnu odđalágan oainnuide ja álbmogiid gaskasaš dásseárvui. Guovddážin dain doaimmain šaddet min iežamet árbevierut, mat várjalit ja guddet min. Go mii váldit daid atnui, de daid vehkiin mii bastit bálvalit iežamet servodagaid, skuvlejumi ja hálddašeami ja dienu sáhttit váldit atnui eamiálbmoga dieđuid, vuogádagaid

ja daid heivehusaid. Visot dat šaddet boahttevaš buolvvaide ávkin, buoridit min eallima ja boahttevuoda. (Battiste 2000: xxii–xxx.)

Dálkkodanrieggáin čilgen daid bargovugiid, maid leat geavahan sihke njálmmálaš ja čálalaš girjjálašvuoda oahpahas ja analyseren dan proseassa, mii studeanttaid ja maiddái iežan guovdu lea dáhpáhuvvan oahpahas čadahttiin. Vaikke in leatge geavahan dákkár analyhtalaš vuogi oahpahas diehtomielalaččat, de dál go dan dagan, oainnán ovttaláganvuodaid oahpahas ja dálkkodanrieggá gaskkas. Dát čálus vuodjuge dasa, mainna lágiin sáhttit geavahit njálmmálaš eamiálbmotgirjjálašvuoda giela oahppamis, iešdovddu nannemis ja positiivvalaš identitehta huksemis. Guorahalan eren-oamážit dan oahppanproseassa, mii lea dáhpáhuvvan dán oahpu ja dasa guoski dutkanbarggu áigge ja daid váikkuhusaid studeanttaide.

Sámi girjjálašvuolta govda doaban

Sámi allaskuvlla vuodđudeami rájes studeanttat leat sáhttán lohkat sámegiela ja sámi girjjálašvuoda iehčanas fágan ja jagi 2009 rájes gitta mastergráda dássái. Álggu rájes sámi girjjálašvuoda oahpahas vuolggasadjin leamašan oahpásmuvvat sámi njálmmálaš árbevieruide ja sámiid čállin girjjálašvuhtii.

Čáledettiin váldofágabarggu *Gumppe luodis Áillohažžii. Luodi šládjateorehtalaš guorahallan ja Valkeapää divttat njálmmálaš tradišuvnna joatkin* (1991) oahpásmuvven Amerihká indíanadutkiid čállin artihkkaliidda, mat guorahalle árbevirolaš máidnasiid ja mitalusaid oahpaheami girjjálašvuoltan ja daid ollislaš mávssolašvuoda eamiálbmotkultuvrii (omd. Allen 1986). Nuba lei oalle čielggas oahppoplána hábmedettiin, ahte sámi njálmmálaš árbevieruid oahpaheamis berrii leat guovddáš sadji ja sámi girjjálašvuolta berre áddejuvvot govda doaban. Ráhkadin dalá sámegiela ja sámi girjjálašvuoda vuodđokursii guovtteosat sisdoalu, main nuppis guorahallo sámi njálmmálaš árbevierru ja nuppis čállon girjjálašvuolta.

Sámi njálmmálaš árbevierru -ovttadaga oahpposisdoalu ulbmilin lea oahpásmuvvat iešguđetlágan njálmmálaš árbevierrošlájaide, daid iešvuodaide, báikkálaš árbevieruide ja oahppat dovdat guovdileamos árbevierrogálduid ja -čoakkáldagaid. Gitta álggu rájes njálmmálaš árbevierroohppui lea gullan maiddái čadahit muhtun unna dutkamusaža. Studeanta galgá ieš válljet dahje

hábmets dutkanfáttá ja jearahallat muhtun árbediehttiid, čohkket dieđuid ja čállit jearahallama bohtosiin dutkanraportta. Dán olis mañimuš jagiid áigge studeanttat leat ožžon bargun guorahallat iežaset soga dahje guovllu luđiid. Dákkár dutkanbargu leamašan hásttuheaddji ja mávssolaš eanaš studeanttaide. Dutkan čatná studeantta iežas báikegotti, soga ja servodaga historjái, lokte oidnosii ja atná árvvus sámi máhtu ja dieđu, man servodaga vuorrasut lahtut hálddašit ja dienu doalvu Sámi allaskuvlla studeanttaid dábálaš olbmuid lusa.

Oarjeukša – juoigama giddanan uvssaid leahkkun

Juoigan lea okta dain oinnoleamos ja dovdoseamos sámi kultuvrra iešvuodain. Dat lea sámiid njálmmálaš poesijja. Gitta mañimuš logijagiide juoigan leamašan máŋgga guovllus sámi kultuvrra ja identitehta dulbmojuvvon oassi. Nuppe dáfus oktan guovddáš fáddán dán oahppoollisvuodas leamašange sámi juoiganárbevieru kultuvrralaš, servodatlaš ja vuoiŋnalaš mearkkašumi guorahallan. Dán oahpus studeanttat eai oahpa juoigat, muhto ohppet baicce juoigama birra. Oahpu álggus meroštallojuvvo juoigan, dasa guoski doahpagat ja studeanttat ožžot oppalaš gova juoigandutkamis ja das, mainna lágiin sámiid luohhtediehtu ja -máhttu lea áiggiid čađa sirdašuvvan buolvvas nubbái, čohkkejuvvon ja vurkejuvvon. Go njálmmálaš árbevierut leat meroštallon girjjálašvuotan, de guorahallat ja analyseret juoiganteavsttaid maiddá girjjálašvuoda dutkama reaiduiguin ja kultuvrralaš dieđuiguin.

Garra dáruiduhttima ja kolonialisttalaš politihka geažil juoigan lea máŋgga Sámi guovllus jávkan. Sivvan leat čuđiid jagiid bistán juoigangildosat ja ráŋggáštusat, mat leat bastán jávistit luohhtemáhtu máŋgga guovllus. Juoigangildosat leat oassin sámi jorgalahttimis kristtalašvuhtii, go dát doaimmat nanusmuvve Davviriekkain 1600-logus. Ovdamearkan Danmárku-Norgga gonagas Christian IV sáddii jagi 1609 reivve Várggáid gonagaslaš eiseváldái mas mearridii, ahte son guhte gávnnahalai hárjeheamis noaidevuoda, galggai goddot. Vaikko mearrádus heahtihuvvui čuoovvovaš čuohtelogu álggus, de dattege oaččui ráŋggáštít, juos gávnnahalle juoigamis dahje meavrresgári geavaheames. (Graff 2004: 33– 34.) Sullasaš mearrádus noaidevuodas addui Ruotta-Suomas duoid áiggiid ja dát gielddus lei fámus gitta 1779 rádjái, goas láhka jápminduomus easka gomihuvvui (Kähkönen 1988: 5).

Muhtun historihkkárat leat dulkon, ahte vaikko dát mearrádušat ledje vuosttažettiin oaivvilduvvon noaidevuoda vuostá, de dat geavatláččat mearkkašedje seammás juoigama giieldima, dasgo juoigan gulai oassin noaidi bálvalanmeanuide. Eaige dat njuolggadusat báhcán beare guoros sátnin – 1600-logus sihke Danmárku-Norggas ja Ruotta-Suomas eiseválddit dubmejedje sámi noiddiid jápmimii (Aikio 1992: 177, 191).

Doaladumit álbmotárbevieruide ledje Davviriikkain duoid áiggiid oppalaččat guovtteláganat: nuppe vuoro eiseválddit háliidedje dieđuid daid birra, nuppe vuoro fas sii háliidedje ránggáštít álbmoga dáin máhtuin. Suopmelaš historihkkár Annamari Sarajas čálláge, ahte erenoamážit báhpát šadde oaivejorgásii, go bismmat ávžžuhedje sin čoaggit dieđuid boares diiddain ja árbevieruin ja fas nuppes sii šadde duodaštít dikkiin daid seamma olbmuid vuostá, geain sii ledje ožžon dieđuid. Maiddá álbmoga gaskkas dákkár guvttiin njuokčamiin hállan, diggeduomut ja daiguin baldin, dagahii ahte olbmot ledje várrugasat eaige mielas muitalan šat daid birra. (Sarajas 1956: 41, 70.) Jápminduomuin ja juoigangildosiin beroškeahttá, de luodit goit ain elle ja máŋga báhpa čálle daid birra duoid áiggiid (omd. Högström 1747, Leem 1767).

Go sámi servodat lei aiddo luovvnan jápminduomu nođiin, ja mišuneren-doaimmat geahppánedje 1800-logu álgogeahčen, de bohte ođđa oskurávn-njit, mat čurvo buorádusa sámi álbmogi. Lars Levi Læstadius ja su sártniin álgán leastadianisma oaččui nana coavcci sámiid gaskkas. Læstadianisma árvvoštalai juoigama dološ oskui gullevažžan ja dubmii dan suddun ja juoigalas olbmuid suddolažžan.

Kristtalašvuolta ii bastán okto dahkat duššin sámi kultuvrra ja vuoiŋnalaš-vuoda, muhto dat oaččui doarjaga 1800-logu beallemuttus Eurohpás Davvi-riikkaide leavvan nátionálaideologii, man guovddáš čuorvvasin lei «okta álbmot, okta giella, okta stáhta». Duogáži lei ovttastahttinideologija mii dagahii, ahte váldeálbmoga kultuvra ja giella ožžo coavcci ja unnitloguid dárbbut vajálduhttojuvvojedje dahje gehččojuvvojedje váralažžan dákkár áigumušaid oktavuodas. Ciekka maiddá oaidnu, ahte unnit álbmogiid, nu mo sápmelaččaid ja sin gielalaš ja kultuvrralaš dárbbuid sáhtii guođdit válddekeahttá vuhtii servodatovdáneamis. (Aikio-Puoskari 2002: 94–95.)

Buoremusat dát vuhttui skuvlálágádusas, gos sáme giela ja -gielat oahpahus

leamašan guhká vártnuhis dilis. Vaikke sámít leat dáid guovlluid eamiálbmot, de sámít ja sin kultuvra eai leat jur váldon vuhtii riikkadási oahppoplánain ja -girjjiin dahje oahpahusas. Nuba davviriikkalaš skuvlasystema lea nannosit huksen badjel čuođi jagi gova homogenalaš našuvnnas mitalkeahtá kultuvrralaš ja gielalaš pluralismmas, mii gávdno daid našunála stáhtaid siskkobealde. Seammás dát oahppa lea váikkuhan ii beare váldeálbmoga oainnuide, muhto maiddái sápmelaččaide alldiset. Skuvllas leamašan váikkuheaddjin kolonialisttalaš, eurosentralaš ja universalismii vuoddeaddji jurddašepmi, man mielde oarjeriikkaid árvvut, dábit ja osku leat alit dásis go eamiálbmogiid dahje eará amas guovlluid álbmogiid. Skuvla lea oahpahan mánggaid sámi sohkabuolvvaid hilgut ja badjelgeahččat iežaset giela ja kultuvrra (vrd. Smith 1999: 64). Oktan kolonialismma vuohkin leage amasmahttin iežas kultuvrras. Vaikko vel eat leatge massán giela dahje loahpan identitehtas, de mángasat mis eat dovdda iežamet kultuvrralaš árvvuid ja dábiid, eatge máhte daid šat sirdit ođđa buolvvaide.

Juoigangildosat dahje -dubmemat leat váikkuhan sihke ovttaskas olbmuide ja skuvllaid oahpahussii. Vel nu maŋjit go 1954 Guovdageainnu skuvlastivra mearridii, ahte skuvllas ii ožžon juoigat. Virggálaččat luohti šattai Norggas dohkálaš skuvlafágan 1987 ođđa oahppoplána vuodul, muhto easka 1993 Guovdageainnu ovdagoddi mearridii, ahte luohti galgá oahpahuvvot ja gullot mánáidgárddiin ja skuvllain. (Graff 1998 (1993): 398.) Nuba sáhtá dadjat ahte skuvla lea guhká doaimman guovddáš dáruiduhttininstrumeantan ja iežas álbmoga kultuvrra uhcášeaddjin. Dat ovdáneapmi dásseárvosat guvlui, mii lea dáhpáhuvvan sámi servodagas maŋimus 40 jagi áigge, ii leat dattege bastán duššindahkat guhká joatkašuvvan systemáhtalaš dáruiduhttima

Go sámiin lea dákkár historjjálaš noadđi ja jávohisvuoda vuolggasadji iežas kultuvrra hárrái, de ii leat imaš ahte go studeanttat leat ráhkkanišgohtán dutkanmátkái, de muhtumat sis leat formuleren barggu váttisvuoda dánu: «Mu sogas dahje mu guovllus eai gávdno šat luodit. Maid mun sáhtán bargat?» Studeanta lea headástuvvan ja ballá, ahte son ii bastte čadahit addojuvvon barggu. Mo dalle veahkehit su?

Gávdnat sámiid ja doahpagiid giddanan uvssaide – leahkastit davveuvssa

Go oarjeuksa lea giddden uvssaid, de davveuksa fas leahkku geainnu oheat vástádusaid gildosiidda. Mii lea dasto dáhpáhuvvan, go studeanta ii leat oahpásmuvvan ovdal iežas kultuvrii ja ballá eahpelihkostuvvamis barggu barggadettiin? Marie Battiste (1999 (1986)) meroštallá dákkár dáhpáhusaid kognitiivvalaš assimilašuvnna boadusin, mii máksá manipulerema, mas earáid álbmogiid diehtosystemat olgguštuvvojit ja uhcášuvvojit iežas diehtoortnegiid bálddas. Dákkár vugiiguin lea skuvlavuogádat doaimman ovdamearkan Sámis, go lea huksen iežas diehtosystemaid, epistemologiijaid beare ovttá vuogádaga ala, ja guođđán sámiid vuolggasajiid olggobeallái.

Buorrin ovdamearkan lea juoigan, man epistemologalaš vuolggasadjin lea guovtteguvllotvuohhta, mii guoská oážžumii ja addimii, láhjái. Juoigama guorahalli gálduin boahdá ovdan, ahte juoigan lea láhji, maid olmmoš sáhtta oážžut gufihhtariin dahje eará luonddu vuoiŋŋain, muhto dábálemos vuohki lea oahppat dan iežas vánhemiin ja fulkkiin. Mánŋga sámeovuollus lea árbevierrun, ahte ieš ii galgga bidjat alcesis luođi, muhto dan ferte oážžut geas nu skeaŋkan. Skeaŋkka oážžu fas bealistis sáhtta juoigat eará olbmo, eatnamiid, elliid dahje dovdduid. Nu mo Rauna Kuokkanen čilge láhji logihka, de lea sáhka mánŋga eamiálbmogiidda mihtilmas jurddašuvvuohtis, mii vuodđuda eatnama ja dan attáldagaid guovtteguvllotvuohda prinsihppii. Dábálaš gielas dát albmana ja áddejuvvo ruovttoluotta addimin dahjege máhcaheapmin. Go addit ruovttoluotta, de doalahit dássedeattus sihke olmmošlaš gaskavuohdaid ja olbmo gaskavuohdaid sosiokosmosiin. (Kuokkanen 2007: 145; gč. maid Kuokkanen 2005.)

Sámiid eallinfilosofija, máilmmioaidnu, vuodđuda maiddá dasa, ahte olmmoš ii leat luonddu bajábealde, muhto baicce seammaárvosaš oassin eará sivdnádusaiguin. Dákkár áddejumi sáhtta gohčodit ekologalaš vuoiŋŋalašvuohthan, nu mo Cajete meroštallá eamiálbmoga áddejumi artihkkalis, mii guorahallá eamiálbmotdieđu vuolggasaji (Cajete 2000). Nuba luonddu vuostá ii sáhte láhttet mo ihkenassii, dan baicce ferte váldit vuhtii vai doaimmat lihkostuvašedje. Olmmoš ferte dovdat iežas birrasa, eallit dainna soabalaččat, guldalit dan ja láhttet bures dan vuostá. Dát oaidnu boahdá ovdan ee. Johan Turi girjjis *Muitalus sámiid birra* (1987 (1910)), go son čilge, mainna lágiin sámit láhttejedje, dalle go lahkonedje gidđagease iežaset guođohanguovlluide. Maiddá guovtteguvllotvuohhta ja áddejupmi, ahte

eatnama ja dan attáldagaid ferte aktiivvalaččat rámiidit, giitit ja fuomášuhttit (Kuokkanen 2007: 145) iktá čielgasit čuovvovaš luodis, mas juigojuvvojit báikkít ja guovllut:

*eatnehiid ja čáppa rássevákkažiid, miesi eatni,
voja voja nana nana
bures, bures, dál eatnehat, nana nana voja voja,
voja voja voja nana nana
lehket dál eatnehat fas mu ustibat, voja voja nana nana,
eatnehat, guohtte[hehke]t dál dearvan mu bohccuid,
nana nana voja voja*

ja de dal:

*čáppa duovdagaččat, voja voja nana nana
leat nu čábbát ahte čuovggade. (Turi 1987 (1910): 77.)*

Luodis čuovgá olbmo nana dovdočanus lundui: luondu lea eallima, miesi ja olles ealu eadni. Eana ovttas rássevákkažiiguin vuignet olbmo, eatni, láhkái, ja bohccot ožžot máná hámi. Juoigi hálahallá luonddu dego divššára, geasa son lea guođdimin mánáidis dikšui. Juoigi uhcáhastá, rámiida ja máidnu eatnama dajahusaidisguin ja juoigan lea rituála, mii doaimbá geasseorohahkii joavdamaseremoniijan. Olmmoš atná luonddu dásseárvosajžan, seamma eallin ja didolaš elemeantan go olbmuidge. Sámiin máilmmiviidodat ii leamaš juhkkjuvvon lunddolažžii ja eahpelunddolažžii, muhto juohke ealli, šaddu ja iđa leamaš oassi ealli oppalašvuodas, ja juohke oassi leamaš gaskavuodas guhtet guoibmásis. Dánu giellageavaheapmi luđiin ii leat dušše lyralaš iešvuohhta, muhto maiddá máilmmioainnu boadus, juohkebeaivválaš duodalašvuohhta. (Hirvonen 1991: 56–57.)

Go miššunearat ja báhpát dubmejedje ja gilde juoigama, de seammás sii dahke duššin guovddáš oasi sámiid máilmmioainnus ja geahčaledje botket tradišuvnna, mii lei eallán duháhiid jagiid. Seammás sii dahke duššin mávssolaš ontologalaš oasi sámi kultuvrras. Loahpas maiddá sámit ieža álge dulkot juoigama suddun ja duššin. Gildosiiguin olbmot leat jávohuhtton ja jávohuvvan sin iežaset kultuvrras, go sis lea caggojuvvon vuogatvuohhta buktit ovdan čiekŋaleamos dovdduid iežaset eatnigillii árbevirolaš, kultuvrralaš vugiiguin.

Juoigan leamašan maiddái guovddáš identitehta čuoldda, mainna sámít leat čájehan earu eará álbmogiidda ja dahkan dan earu oinnolažžan. Juoigamii gullá nana sosiála-kollektiivvalaš čanus, mii ovttastahtá sogaid ja báikegotti olbmuid ja nie nanne oktiigullevažvuoda sámiid gaskkas. Juoigama pentatonalaš šuokŋa, spiehkaseapmi oarjemáilmmi musihka hámiin ja juoigamis geavahuvvon sámegiella, leat bealisteaset dagahan dan amasin váldokultuvrra ovddasteaddjiide (gč. omd. Acerbi 1802). Dán musihkalaš erohusa vuodul sihke girku ovddasteaddjit ja máŋggat dutkit leat meroštallan juoigama «biro giellan» ja vuolleárvosažžan. Dánu dát meroštallamat leat huksen árvohierarkiiijaid ja dikotomiiijaid, mas sámekultuvra lea badjelgehččojuvvon ja fastášuvvon. Maoradutki Linda Tuhiwai Smith cealkáge, ahte dutkan lea koloniserenproseassa guovddáš bealli, dasgo dat vuogada dieđu meroštallama (1999: 173). Dát cealkka doaibmá maiddái nuppe gežiid, dalle go sámít ieža besset dutkat ja sáhttet burgit ovddeš dutkamiid boasttuvuodaid ja seammás hukset ođđalágan dieđuid iežaset vuolggasajis ja ovdanbuktit dáid dieđuid váldoálbmogiidda. Dienu sámít sáhttet jorahit marginála guovddáži ja čalmmustahttit iežaset oainnuid ja kritiseret hegemonalaš kulturguovddážiid ideologiijaid (vrd. Salazar 1991: 102).

Čuovgga uksa: Dovddiidit iežas soga juoiganhistorjái ja gávdnat ođđa árvvu

Nuortauksa lea čuvgehusa, čuovgga uksa, dasgo dat lea giđa symbola ja ođđa eallima álgu. Muittu uksa lea dollojuvvon máŋgga sajis gitta, mii guoská juoigamii. Juoigamii guoski gildosat váikkuhit ain otná beaivvege olbmuid mielas. Dán seamma leat vásihan studeanttat iežaset dutkanmátkkiin ja maiddái dan, mo lea vejolaš rahpat lássejuvvon uvssaid.

Studeanttaid dutkanmátkkiin lea geavvan soames háviid nu, ahte vanhemat leat biehtalan dovddasteamis, ahte sii máhttet juoigat. Maŋná sii dattege gávnnahallet, go sin fuolkkit dahje oahppásat muitet sin luđiid dahje máinnašit sin leamaš čeahpes juoigit nuorravuodas. Dákkár dieđut dagahit studeanttain ruossalasvuoda ja boktet gažaldagaid: manne vanhemat eai hálit muitalit iežaset juoiganmáhtu birra? Dustetgo sii oppa ságastitge vanhemiiguin dáid ođđa dieđuid vuodul, ja háliiditgo vanhemat leahkkut suollemasvuoda uvssa? Dákkár muitalusain lea eanaš háviid lihkolaš loahppa: dát unna dutkamuš lea veahkehan studeanttaid vanhemiid ja

eará fulkkiid hállat soga luđiid ja juoiganmáhtu birra ja movttiidan sin fas juoigat. Ja seammás studeanttat leat vásihan stuorra ilu, go gávdnetge sogaset luđiid.

Dehálaš lea fuomášuhttit, ahte eai buohkat leat massán juoiganárbbi dahje luohtebidjanmáhtu, ja ahte luohiti lea gullošgoahtán fas almmolaš báikkiin. Dán guoktelogi jagi oahpahanvásáhusa vuodul čájehuvvo, ahte buoremusat luđiid ja oppalohkái njálmmálaš árbevieu máhttet nuorat, geat lea šaddan Guovdageainnu dahje Kárášjoga guovlluin. Guovdageainnu olis dát fuomášupmi lea ovttaláhkai imaš go diehtá, ahte Guovdageainnu skuvllain lei juoigangiiddus vel 1990-logu álggus. Nuppe dáfus nana juoigankultuvrra dán guovllus lea čilgemis ovdamearkan dienu, ahte Guovdageainnus boazodoallu lea nannosit oidnosis servodaga sierra doaimmain, ja mánát leat mielde siiddastallamiin dadjat juo riegádeamis rájes. Badjebirrašiin olbmot leat juoigan guođohettiin, boraspiriid balddedettiin, jođedettiin ja muiittašettiin nuppiid olbmuid. Juoigan lea dehálaš dán guovllu olbmuide, ja dat albmana konkreetalaččat nie, ahte juo unna máná oažžu dovonna, mii rievda nuorra olbmo ja loahpas rávesolbmo luohitin. Biras atná luođi stuorra árvvus, dehálaš kultuvrralaš symbolan, soga mearkan ja olbmo nubbin namman.

Luohti lea okta dain stuorámus láhjiin, skeaŋkkain, maid nubbi olmmoš sáhtta addit nubbaí. Dat lea mearka das, ahte lagaš fuolki, leš dat ovdamearkan eadni, áhčči, oabbá dahje áddjá, guhte lea juoigan du, atná du ráhkisin ja stuorra árvvus. Son guhte juigojuvvo ráhkesvuodas čadno stuorát servodahkii, sohkabuolvvaid ráidui ja dienu son lea ožžon odđa identitehta ja odđa nama. Muhtun studeanttat mitalit, ahte sii leat ožžon juo unnoražžan dovonna, máná luođi, dábálaččat eatnis dahje áhčis. Stuorodettiin sidjiide biddjo odđa luohiti, mas dávjá seailu dovonna váimmus. Skeaŋkka oažžu jorrá ieš maiddái skenkejeaddjin, dalle go studeanttat mitalit, mainna lágiin sii ieža leat juoigan mánáideaset. Dás ollašuvvá láhji addima filosofiija, mas ovttaskas olbmo iežas buorre vásáhus jorrá dárkun juohkit dan earáiguin (gč. Kuokkanen 2007: 147).

Luohtái čatnasa nannosit eamiálbmogiid láhji logihkka ja dainna leat čilgemis, manne dát studeanttaid dutkanbargu lea boktán mánggalágan ruossalas dovdduid ilus gitta beanta vaššái. Moanat studeanttat leat dovddastan, go leat guorahallan dutkanmátkki bohtosiid ja gullan earáid luohtečatnosiid

birra, ahte sii dovdet gáđášvuođa das, ahte sis alddiset ii leat luohiti dahje, ahte dovdet iežaset vuoiŋŋalaččat geafibun, go eai leat oahppan juoigat. Dán sáhtta dulkot nu, ahte sii eai leat beassan oasálažžan lánji addima ja máhcaheami filosofijjas ja dasa guoski konkrehtalaš vásáhusain, mii guoská juoigamii ja luohitái. Muhtumat fas amašit ieš juoigama, dasgo sii eai leat oahpásmuvvan dasa mánnávuođas dahje skuvlla váccedettiin. Sin bealljái luohiti ii oro čuodjamine čáppisin. Dás lea duogáži amasmuvvan iežas kultuvrras, mii lea koloniserema boadus.

Máttauksa – luohi boahhteáigi

Máttauksa lea geasi uksa, mii rahpá uvssa ođđalágan oainnuide ja álbmo-
giid gaskasaš dáseárvui. Dutkanmátkkiin studeanttat leat vuolgan iežaset
ruovttuguovlluide čohkket dieđuid sogaset dahje guovllu luohiin. Eatnašat leat
máhccan dán mátkkis ilus ja dievva somás, sivevui čuohcci muitalusai.
Dán mátkkiin mángasiidda lea rahpasan ođđa máilbmi, juoigama rikkis
gáldu, mas lea vejolaš goavvut alma dárbbáškeahttá ballat dan goikamis.

Go studeanttat máhccet dutkanmátkkis, de mii čeahkanat luohkkálatnjii
ja juohke studeanta muitala olles jovkui dutkanbohtosiiddis. Oahpahan- ja
oahppanvuohki lea kollektiivvalaš ja olles joavku sagastallá, ja dienu juohke
ovttaskas studeanta lea huksemin dán oktasaš vásáhusa ja buorre vuođa. Diet
lea erenoamáš oahppandilálašvuohka, dasgo studeanttat bohtet iešguđetge
sámeguovllus ja -birrasis. Guovlluid juoiganstiillat leat iežas lánat, ja
maiddái studeanttaid persovnnalaš juoiganvásáhusat ja -duogážat sáhttet
leat mánggaláganat.

Vaikke Sápmi lea stuoris, de muhtumin leat vásihan, mainna lágiin sierra
guovlluid studeanttat leat dovddiidan nuppiideaset luohiid olis. Muhtun
jage ledje studeanttat Guovdageainnus ja Johkamohkis čeahkanan oktii.
Sii barge luohtebargguiguin iežaset guovlluin ja maŋŋá čeahkkaneimmet
oktasaš seminárii guorahallat bohtosiid. De dáhpáhuvai, ahte nuppiidasaset
amas studeanttat gávnnehedje sis leat oktasaš fuolkkit – ja dát bođii ovdan
luohiid bokte ja seammás čielggai dáid sogaid oktasaš historjá.

Studeanttaid gávnadeami sáhtta dulkot sosiála oahppanteoriija vuodul,
mas vuolggasadjin lea ságastallan, nu mo Sokrates ságastalai dolin iežas

oahppiiguin. Dat lea maiddá mihtilmas eamiálbmotkultuvrraide. Seammás studeanttaid iežaset diehtu, árbevierru ja árvvut váldojuvvojit oahpahusas vuhtii ja dat adnojuvvojit árvvus (Kirkness – Barnhardt 2001). Dán duodaštit maiddá ovttá studeantta sánit, guhte lei juo rávesolmmoš ja studeren mángga oahppoásahusas: «Jurddaš, mun lean juo boahtán áhku ahká ja easka dál mu sápmelaš duogáš ja kultuvrralaš máhttu váldojuvvo vuhtii ja adnojuvvo árvvus. Iigo leatge imaš? Lean dál measta lihkadusaid siste, go lean beassan vásihit dákkára!»

Dutkanmátkkis studeanttat oahpásmuvvet iežaset soga luđiide, luohtemáhttui ja soga historjái, man sáhtášii gohčodit miela dekoloniserenmátkin. Dán mátkkis sáhtá geavvat nugo ovttá studentii, guhte gávnnaibba ođđa dieđuid máttarádjás birra ja seammás soga juoigánhistorjjás. Áddjá lei kristtalaš, guhte doaimmai guhká girku luhkkárin ja buohkat dihte su čeahpes sálbmálávlun, muhto oktage su áddjubiin ii lean gullan su juoigamin dahje su juoigánmáhtus. Go studeanta vulggii dutkanmátkái, de son oahpásmuvvai luohtečoakkáldagaide, main gávdnojedje mánga luođi, maid su áddjá lei juoigan. Ovttá girjjis lei maiddá čuovgagovva ádjárohkis ja gova vuolde lei teaksta, mas máinnašuvvui su juoiganattáldagaid birra. Ja go studeantta jearahallanmátki ovdánii, de son gávnnaibba iežas bearrašis olbmo, guhte logai iežas juoigat okto duoddaris. Son ii lean duostan juoigat iežas oahppásiid gullut. Almmá dán dutkanbarggu haga dát dieđut livčče báhcán gulakeahhtá, ja dienu čihkosis dollojuvvon diehtu ii livččii ollen studeantta beljiide. Lea čielggas, ahte dán dáhpáhusas luohti fámuđuhtii (*empowering*) su ja doaimmagođii sutnje čavlaivuoda ja identitehta gáldun.

Muhtun eará studentii dieđut soga luđiid birra leat dolvvodan su báddet ja oahpahallat dáid luđiid ja ráhkadit luđiid iežas mánáide ja dienu ođasmahttit juoiganárbbi ja fievriddit dan ovddosguvlui. Dáid dieđuid vuodul studeanttat leat gártan meroštallat iežaset ođđasis, dohkkehit sámevuodaset ođđa beliid ja seammás fuobmát juoiganárbbi kultuvrralaš máhtun.

Ovddabealde govviduvvon oahppan lea searvvušlaš proseassa, ovttasbarggu boadus, mas kollektiivvalaš dovddut, dieđut ja vásáhusat juhkkojuvvojit. Dákkár oahpahus- ja oahppandilli muittuha várra árbevirolaš siiddaid ja bearrašiid oahpahuslanjaid, searvelanjaid, nu mo Mihkkal Niillas Sara daid gohčoda. Searvelanjaide ledje čoahkkanan iešguđet ahkásaččat bargat ovttas, boarrásut buolva oahpahii nuorabuid, ja sii maiddá muittašedje

ja muitaledje fearániid birra. (2003.) Juohkehaš muitalii iežas muitalus, earát guldaledje, kommenterejedje ja lasihedje iežaset mohkiid daidda. Olbmot ohppe muitalanstruktuvrraid seamma láhka go juoigan- ja luohtebidjanvugiidge.

Sámi diehtu ja máhttu nuppástuhtá pedagogihka

Min máddariid njálmmálaš árbevierru sisttisoallá olu eallinviisodaga, mii vuodđuduvvá sin čohkken vásáhusaide. Nuba sámi njálmmálaš girjjálašvuohta rahpá verráha dihtui ja dulkomii. Njálmmálaš girjjálašvuođain sáhttit muitalit, gos mii boahit, juohkit iežamet ja servodagaideamet historjjá ja identitehta ja dienu šaddat kollektiivvalaččat čavddisin. Njálmmálaš árbi, dán oktavuodas juoigan, speadjalastá dan, mii midjiide lea mávssolaš, ja gielain mii buktit ovdan iežamet máilmmioainnu ja árvvuideamet. Dát máilmmioaidnu lea hápmašuvvan dan birrasis, gos mii eallit ja makkár oktavuoha mis lea buot ihtagiidda ja lundui.

Árbevirolaš máidnasat, muitalusat, myhtat, juoigan, sátnevádjasat ja diiddat leat aiddo dat gáldu, mii čáhkke sáji positiivvalaš identitehta hábmemii. Danne sámi njálmmálaš árbevierus lea mávssolaš sáji, mainna sáhtá válddahallat, hálldašit ja ovddidit sámegeahtta ja kultuvrra nu maiddá olbmo identitehta. Girjjálašvuođa oahpahusa vehkiin lea vejolaš huksegoahit positiivvalaš sámi identitehta, ođđalágan subjektivitehta ja nannet sámi kultuvrra. Ja go mis lea nana identitehta, de dat addá fámuide geahččat ovddosguvlui ja hukset searvelanja, buoret boahteáiggi.

Sámi allaskuvla sáhtá dákkár dutkan-, oahpahus- ja oahppanvugiiguin, maid lean dán artihkkalis suokkardan Battiste čilgen dálkkodanrieggáin, ovddidit sámiid iežaset epistemologalaš beroštumiid ja máilmmioainnu fievrredeami akademijai. Dákkár pedagogalaš lahkoneapmi duodašta, ahte studeanttat váldet ovddasvástádusa iežaset oahppamis ja dienu dat ovddida čiekŋalis oahppama. Seammás dákkár bargo- ja dutkanvuohki lea čadnon sámi kultuvrii ja diehtoainnuide. Dán prosessii gullá maiddá dieđuid ja vásáhusaid juohkin kollektiivvalaččat, mii fas bealistis duddjo vuoŋŋalaš buorre vuodá birrasii ja dearvvasmahtá vehážiid mielde olles sámi servodaga.

GÁLDUT

- ACERBI, JOSEPH 1802: *Travels through Sweden, Finland, and Lapland to the North Cape in the Years 1798 and 1799*. Vol.II. London.
- AIKIO, SAMULI 1992: Olbmot ovdal min. Sámiid historjá 1700-logu rádjái. Ohcejohka: Girjegiisá OY.
- AIKIO-PUOSKARI, ULLA 2002: Kielten ja kulttuurien risteysasemalla – kysymyksiä saamen kielestä ja identiteetistä. – Sirkka Laihiala-Kankainen – Sirpa Pietikäinen – Hannele Dufva (doaim.), *Moniääninen Suomi. Kieli, kulttuuri ja identiteetti* s. 90–118. [Jyväskylä]: Soveltavan kielentutkimuksen keskus, Jyväskylän yliopisto.
- ALLEN, PAULA GUNN 1986: The Sacred Hoop: A Contemporary Indian Perspective on American Indian Literature. – Paula Gunn Allen (doaim.), *Studies in American Indian Literature. Critical Essays and Course Designs* s. 111–127. New York: The Modern Language Association of America.
- ASHCROFT, BILL – GRIFFITHS, GARETH – TIFFIN, HELEN 1994 (1989): *The Empire Writes Back. Theory and Practices in Post-colonial Studies*. London: Routledge.
- BATTISTE, MARIE 1999 (1986): Micmac Literacy and Cognitive Assimilation. – Jean Barman – Yvonne Hébert – Don McCaskill (doaim.), *Indian Education in Canada: The Legacy* s. 23–44. Vol. 1 Vancouver: University of British Columbia Press.
- 2000: Introduction: Unfolding the Lessons of Colonization. – Marie Battiste (doaim.), *Reclaiming Indigenous Voices and Vision* s. xvi–xxx. Vancouver, Toronto: UCB-Press.
- CAJETE, GREGORY 2000: Indigenous Knowledge: Pueblo Metaphor of Indigenous Education. – Marie Battiste (doaim.), *Reclaiming Indigenous Voices and Vision* s.181–191. Vancouver, Toronto: UCB-Press.
- DESCHENIE, TINA 2007: Why We are sticking To Our Stories. – *TCJ. Tribal College Journal of American Indian Higher Education*. Volume 19 s. 8–9.
- GRAFF, OLA 1998 (1993): Den samiske musiktradisjonen. – Björn Aksdal – Sven Nyhus (doaim.), *Fanitullen. Innføring i norsk og samisk folkemusikk* s. 384–432. Oslo: Universitetsforlaget. 2. deattus.
- 2004: «Om kjæresten min vil jeg joike». *Undersøkelser over en utdødd sjøsamisk joiketradisjon*. Karasjok: Davvi Girji.

- HIRVONEN, VUOKKO 1991: *Gumppe luodis Áillohazžii. Luodi šládjateorehtalaš guorahallan ja Valkeapää divttat njálmálaš tradišuvnna joatkin*. Pro gradu. Oulu: Oulu universitehtta.
- 1999: *Sámeeatnama jienat. Sápmelaš nissona bálggis girječállin*. Guovdageaidnu: DAT.
- HÖGSTRÖM, PEHR 1980 [1747]: *Beskrifning Öfwer de til Sverige Krona lydande Lapmarker år 1747* med kommentar och efterskrift av Israel Ruong och Gunnar Wikmark. Norrländska skrifter 3. Umeå: Två förläggare bokförlag.
- KIRKNESS, VERA J. – BARNHARDT, RAY 2001: First Nations and Higher Education: The Four R's – Respect, Relevance, Reciprocity, Responsibility. – R. Hayoe – J. Pan. Hong Kong (doaim.), *Knowledge Across Cultures: A Contribution to Dialogue Among Civilizations*. Hong Kong Comparative Education Research Centre, The University of Hong Kong. –<http://www.ankn.uaf.edu/IEW/winhec/FourRs2ndEd.html>. (7.10.2008).
- KUOKKANEN, RAUNA 2005: “Láhi and Attáldat”: The Philosophy of the Gift and Sami Education. – C. McConaghy – Marie Battiste (doaim.), *Australian Journal of Indigenous Education* Volume 34 s. 20–32.
- 2007: *Reshaping the University: Responsibility, Indigenous Epistemes, and the Logic of the Gift*. Vancouver, Toronto: UBC Press.
- KÄHKÖNEN, ESKO, I. 1988: *Katekeetat Suomen Lapissa 200 vuotta*. Rovaniemi: Lapin korkeakoulun julkaisusarja A. Tieteellisiä tutkimuksia.
- LEEM, KNUD 1767: *Beskrivelse over Finmarkens Lapper, deres Tungemaal, Levemaade og forrige Afgudsdyrkelse*. Kiøbenhavn: [...]
- SALAZAR, CLAUDIA 1991: A Third World Woman's Text: Between the Politics of Criticism and Cultural Politics. – Sherna Berger Gluck – Daphne Patai (doaim.), *Women's Words. The Feminist Practice of Oral History* s. 93–106. New York: Routledge,
- SARA, MIKKEL NILS 2003: Árbevirolaš sámi dieđut ja máhtut sámi vuodđoskuvllas. – Vuokko Hirvonen (doaim.), *Sámi skuvla plánain ja praktihkas. Mo dustet O97S hástalusaid? Reforppma 97 evalueren* s.121–138. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla, Norgga Dutkanráđdi, ČálliidLágádus.
- SARAJAS, ANNAMARI 1956: *Suomen kansanrunouden tuntemus 1500-1700-lukujen kirjallisuudessa*. Porvoo: WSOY.
- SMITH, LINDA TUHIWAI 1999: *Decolonizing Methodologies. Reserch and Indigenous Peoples*. London & New York: Zed Books Ltd. Dunedin:

University of Otago Press.

TURI, JOHAN 1987 (1910): *Muitalus sámiid birra*. Samuli Aikio – Mikael Svonni (doaim.), Johkamohkki: Sámi Girjjit.

The Yoik Opens Secret Doors to Sami Oral Literature: A Path into Language, Identity and Self-Esteem

Since the founding of the Sami University College, our students have been able to study the Sami language and Sami literature as separate subjects. One of the main themes of the literature education has been the study of the Sami oral tradition of *yoiking* – or chanting – because yoiking lies at the core of Sami culture, as well as being an important skill which requires a great deal of knowledge.

Through oral literature, we can tell where we came from and share our personal histories and identities as well as the histories of our communities – and attain collective integrity. The oral tradition reflects that which is important for us, and, through language, we express our own world view and values. This world view has grown from our surroundings and from the connection we have with nature and all living creatures. Thus, this paper focuses on how we can use oral indigenous literature in learning our language, strengthening our self-esteem and building up a positive identity.

Vuokko Hirvonen

Sámi allaskuvla

vuokko.hirvonen@samiskhs.no